

Lucas van Leyden, De Dans om het gouden Kalf

Middenpaneel 93 × 67, ribtegeel 91 × 30

Lucas van Leyden's 'Dans om het Gouden Kalf' terug in Amsterdam

door A. VAN SCHENDEL

Van het schaarse geschilderde oeuvre van de geniaalste onzer vroeg-zestiende eeuwse meesters, Lucas van Leyden, is slechts weinig in de Nederlandse musea te zien. De Leidse Lakenhal bezit zijn kapitale 'Laatste Oordeel', het Rijksmuseum de bekende 'Kerkprediking', dat misschien echter niet met stelligheid als geheel van de meester beschouwd kan worden. Enkele jaren geleden verwierf het Rijksmuseum nog de kleine 'Madonna met Kind' uit de Parijse verzameling Schloss.

Bij een zo beperkte vertegenwoordiging van deze belangrijke kunstenaar mag de verwerving van een van zijn meest uitvoerige en doorwerkte schilderijen, dat in vergetelheid was geraakt, als een gebeurtenis worden beschouwd.

Het betreft hier een drieluik met de voorstelling van de Dans om het Gouden Kalf, dat in 1952 uit familiebezit te Parijs werd aangekocht.

Sinds het als een triptiek op naam van Lucas van Leyden op 16 Maart 1870 te Parijs verkocht werd op de veiling van de Marquis du Blaisel onder No. 78, werd het geheel uit het gezicht verloren, zodat geen van de specialisten van de laatste tachtig jaar het ooit onder ogen kon krijgen. Nu het stuk is opgenomen in de verzameling van het Rijksmuseum, blijkt dat de toeschrijving aan Lucas van Leyden door velen voor onaanvechtbaar wordt gehouden en dat men hier zeer waarschijnlijk te doen heeft met een in de oude literatuur wel vermeld, maar tot heden verloren gewaand werk van de grote Leidse meester. Als zodanig is het door Mr. N. Beets gepubliceerd in het Algemeen Handelsblad van 23-9-1952 en uitvoeriger in Oud-Holland LXVII, 1952, pp. 183-199.

In zijn levensbeschrijving van Lucas van Leyden vertelt Carel van Mander (uitg. 1617 f° 136): 'Daer is noch een seer uytnemende byzonder stuck oft kasken van Lucas 't'Amsterdam in de Calverstraat, wesende d'Historie van den kinderen van Israel 'daer sy om t' gulden Calf dansen, en daer sy sitten en bancketteren, volghende den 'text der Schrifturen, daer gheseyt wordt: Het volck sat neder om eten en drincken, 'en stondt op om te spelen: In dit bancketteren siet men seer levendich uytghebeeldt 'des volcx dertel wesen, en den oncuyschen lust, ten ooghen uyt hen openbarende: 'Doch is van eenighe onverstandighe bedorven, met vuyl vernis oft dergelijks te besmeeren'. Deze beschrijving zou zeer wel op ons stuk betrekking kunnen hebben. Van het bederf door vuile vernis is thans niets meer te bespeuren. Zelden treft men integendeel een zo opmerkelijk goed geconserveerd schilderij uit het begin van de 16de eeuw aan, er zijn slechts enige kleine overschilderingen in de wolken, boven in het middenpaneel. Dat een Dans om het Gouden Kalf door van Mander zelf, in 1952 aangekocht door het Frans Hals Museum te Haarlem, enkele motieven vertoont, die aan ons schilderij ontleend schijnen, kan de mening versterken, dat Van Mander inderdaad dit stuk gezien en beschreven heeft.

In het exemplaar van Van Mander's boek dat uit de verzameling Ph. van der Kellen in de Bibliotheek van het Rijksmuseum kwam en aantekeningen uit 1671 bevat van Mr. Hendrick Houmes, Advocaet tot Medemblik, staat bij de bovenvermelde passage over Lucas van Leyden de volgende notitie in handschrift: 'dit stucken is bij mij gesien

Detail uit het linker zijluik

Detail uit het rechter zijluik

Detail uit het middenpaneel

'tot Amsterdam op de Heeregraft bij de heer Woutiers, die het besproocken was van 'Jasper Losschert' (Oud-Holland, 1889, p. 150). Vermoedelijk mag dan ook met ons 'schilderij in verband gebracht worden No 25 van de 'Catalogus van het Kabinet 'Jacob Cromhout en noch eenige konstige stukken gekomen uyt het Cabinet van 'zaligr. Jasper Loskart' verkocht te Amsterdam op 7 en 8 Mei 1709. Daar staat: 'No 25. Daerse om 't Gulden Kalf dansen, met meenigte van Beelden, van Lucas 'van Leyden, in een schone Kas, ongemeen fraey' en er werd de hoge prijs van f 1470, — voor betaald. Het thema van het Gulden Kalf is in onze vroeg-16de eeuwse schilderkunst zeldzaam en de afbeelding ervan op een drieluik is zeer ongewoon, zodat het weinig waarschijnlijk is, dat er nog een tweede werk van Lucas met diezelfde voorstelling en ook in triptiekvorm in omloop was.

Op het geopende drieluik (de buitenkanten van de vleugels zijn slechts met een geschilderde marmerimitatie versierd) ziet men de druk bewegende menigte van het volk Israëls aan de maaltijd bij het kampement, terwijl verderop aan de rand van het woud een dansende schare het afgodsbeeld omgeeft. Daarachter rijst een dreigende wolk uit de berg Sinäi, de 'rokende berg' uit Exodus, en men ontwaart hoog op een eenzame top Mozes in aanbidding voor God's verborgen stem. Lager ziet men hem uit de diepe schaduwen van de berg met Jozua te voorschijn treden. Met onuitputtelijke fantasie en vindingrijkheid heeft de schilder de episode uitgebeeld, waarbij hij – hoe Hollands! – de sterke nadruk legt op het anecdotische en genre-achtige van de inhoud. De schikking der groepen is uiterst gevarieerd, de houdingen en gebaren der uitgelaten etende, drinkende, vrijende en redenerende Israëlieten verrassen door oorspronkelijkheid en rake expressiviteit. Het oog van de toeschouwer dwaalt geboeid

Detail uit het middenpaneel

van het ene motief naar het andere, van een kinderprofiel naar een kruik of een mand, van een rugfiguur naar de stenige bodem. De menigte is feestelijk uitgedost en in de schildering der costuums toont Lucas zijn zeer grote qualiteiten als colorist. Opmerkelijk is het gebruik van een fonkelend dieprood glacis, waarnaast een wit en een bruin, maar ook een warm goudgeel en smaragd-groen in kracht en volheid kostelijk zijn aangepast. Is in de tekening der figuren Lucas' hand wel duidelijk te herkennen, de onrust van de compositie biedt minder aanknopingspunten. Toch is menig motief van het drieluik in Lucas' prentwerk terug te vinden. In de kleur-verdeling doet dit werk het meest denken aan de Genezing der Blinde te Jericho, in de Ermitage, waarin veel overeenkomstige motieven zijn te vinden en waar ook een groot deel van de compositie wordt ingenomen door een bosrijk landschap. Ook met het schilderij uit het Nationalmuseum in Neurenberg, 'Mozes slaat water uit de rots', bestaat er verband. Men kan dus veronderstellen, dat het drieluik, met deze werken, ontstaan is in de laatste zes levensjaren van de in 1533 gestorven Leidse meester.

Tot welk doel werd dit met de uiterste zorg geschilderde drieluik bestemd? Tot plaatsing in een huiskapel? De religieuze inhoud van het Bijbelverhaal wordt hier wel zeer overstemd door de brillante schilderwijze, zodat men geneigd is te denken, dat het stuk eer gemaakt werd tot genoegen van een schilderijenliefhebber en verzamelaar, dan tot stichting van gelovigen. Het drieluik schijnt zo spontaan uit de vreugde van het schilderen geboren, dat men gaarne zou willen veronderstellen, dat latere Leidenaars, zowel een Jan Steen als een Frans van Mieris, deze geestige verbeelding en dit verfijnde vakmanschap met bewonderend welgevallen zouden hebben aanschouwd.